

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/powstanie-styczniowe/105238,Powstanie-styczniowe-w-materialach-Archiwum-IPN.html>

Noc Muzeów z Archiwum IPN - Warszawa, 13 maja 2023. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

ARTYKUŁ

Powstanie styczniowe w materiałach Archiwum IPN

OKRES HISTORYCZNY

(1863-1918) Ku Niepodległej

Autor: ROBERT BULIŃSKI 22.01.2024

Powstanie Styczniowe było ostatnim zrywem zbrojnym pod zaborami, które odbywało się pod hasłem Rzeczypospolitej Trojga Narodów. Wyrazem tego było używanie przez powstańcze władze symboliki trzech zjednoczonych narodów:

polskiego, litewskiego i ruskiego.

Przygotowywane od kilku miesięcy powstanie wybuchło 22 stycznia 1863 r., co zostało sprowokowane tzw. branką, czyli obowiązkowym poborem do wojska rosyjskiego. Tym razem jednak branka była skierowana przeciwko uznanym za najbardziej niebezpiecznym grupom społecznym, jak mieszczaństwo czy przedstawiciele zawodów rzemieślniczych na wsiach.

Margrabia Aleksander Wielopolski, naczelnik rządu cywilnego Królestwa Polskiego, który był autorem tych zamierzeń, liczył na szybkie spacyfikowanie konspiratorów i kontynuowanie stopniowych reform na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim. Przebieg wydarzeń oraz początkowa nieudolność wojsk rosyjskich doprowadziły jednak do szerokiego rozwoju ruchu powstańczego nie tylko na obszarze ziem polskich, ale także Litwy i Rusi.

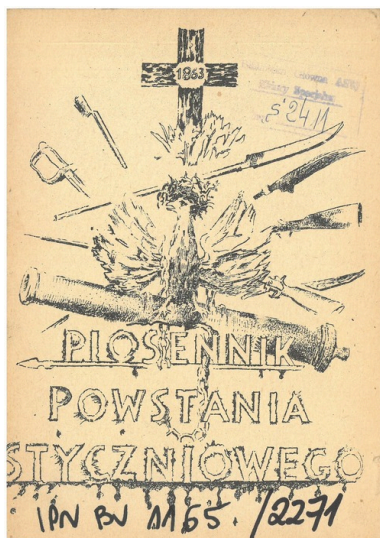

Koperta Solidarności Walczącej z symbolami Powstania Styczniowego. Z zasobu AIPN

Pierwsze państwo podziemne

Historycy oceniają, że w powstaniu wzięło udział ogółem ok. 200 tysięcy ludzi ze wszystkich warstw społecznych. Szlachta, początkowo podzielona na obozy Czerwonych i Białych, zjednoczyła się w obliczu wspólnego wroga. Największe kontrowersje dotyczyły warstwy chłopskiej, w stosunku do której w większości ciągle obowiązywał obowiązek pańszczyzny. Część z nich zachowała lojalność w stosunku do caratu, np. wydając powstańców, ale inni walczyli z bronią w rękę, tworząc zazwyczaj oddziały kosynierów, bądź wspomagali insurgentów żywnością, ubraniami i dachem nad głową. Podobna sytuacja dotyczyła Żydów.

W powstaniu wzięli udział ochotnicy zagraniczni z Francji, Włoch, Węgier, Serbii i innych krajów, jak François de Rochebrune, twórca i dowódca słynnych żuawów śmierci. Wielu było też dezertersów z armii carskiej pochodzenia rosyjskiego i ukraińskiego. Wsparcie ludzkie i materialne szło z terenu zaborów austriackiego i w mniejszym stopniu pruskiego.

Strona tytułowa broszury drugiego obiegu „Piosennik Powstania Styczniowego”. Z zasobu AIPN

Tymczasowemu Rządowi Narodowemu, przekształconemu później w Rząd Narodowy, udało się stworzyć bardzo sprawnie działającą administrację powstańczą, która zdublowała struktury zaborcze, tworząc pierwsze w dziejach polskie państwo podziemne. Pobierano podatki, prowadzono pobór do oddziałów zbrojnych, organizowano dostawy wojskowe czy wydawano prasę konspiracyjną. Walka partyzancka, szczególnie prowadzona w warunkach niedostatku broni palnej i całkowitego braku artylerii oraz zdecydowanej przewagi regularnej armii rosyjskiej, musiała jednak zakończyć się klęską.

W ok. 1200 bitwach i potyczkach, toczonych do jesieni 1864 r., zginęło od 10 do 20 tysięcy powstańców, blisko tysiąc osób stracono, ok. 38 tysięcy skazano na katorgę lub zesłanie w głąb Imperium Rosyjskiego, zaś ok. 10 tys. wyemigrowało. Straszliwe skutki klęski powstania dopełniły liczne rekwizycje majątków szlacheckich, odebranie praw miejskich wielu mniejszym miastom oraz pozbawienie ziem polskich wszelkich praw politycznych i rozpoczęcie rusyfikacji społeczeństwa polskiego.

Historia jako instrument polityki

W zasobie archiwalnym IPN przechowywane są materiały związane z obchodami niektórych rocznic Powstania Styczniowego w okresie po zakończeniu II wojny światowej. Władze PRL odwoływały się do tradycji powstania, akcentując rolę obozu Czerwonych, udziału w walkach rosyjskich oficerów rewolucyjnych i takie zjawiska, uznane za postępowe, jak uwłaszczenie chłopów. W zbiorze aktów prawnych Komendy Głównej MO znajduje się zarządzenie nr 3 z 23 stycznia 1945 r. dotyczące zwołania akademii z okazji rocznicy Powstania

Styczniowego, zaś w teczce z materiałami propagandowymi Zarządu Polityczno-Wychowawczego MO tekst-pogadanka pt. „Powstanie Styczniowe”.

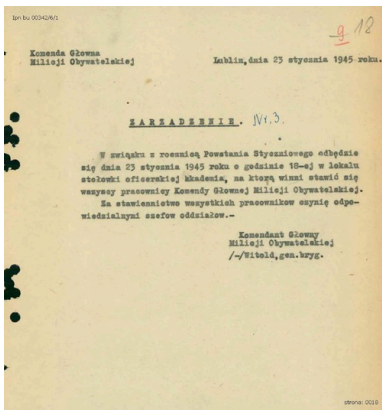

**Karta pocztowa Solidarności
Walczącej z symbolami Powstania
Styczniowego. Z zasobu AIPN**

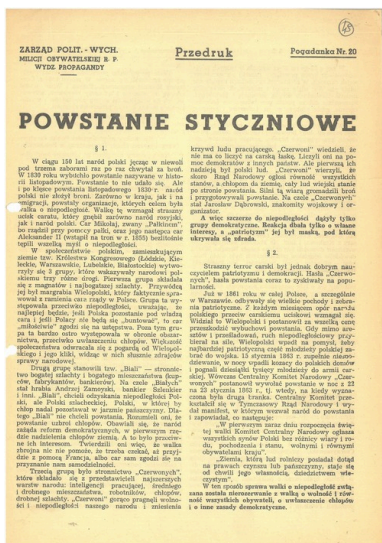
Sz szczególnie interesujące materiały dotyczące obchodów 100. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego na emigracji znajdują się w archiwum osobistym Jerzego Jankowskiego, działacza politycznego we Francji i współpracownika paryskiej „Kultury”. W dwóch teczkach znajdują się materiały organizacyjne, notatki robocze i wycinki prasowe związane z uczczeniem Powstania Styczniowego w styczniu 1963 r. w miejscowości Saint-Nicolas de Port w północno-wschodniej Francji. Obchody połączone były z uhonorowaniem Francuzki, Marie-Antoinette Lix (1839-1909), która ochotniczo brała udział w zrywie zbrojnym na ziemiach polskich.

Do tradycji Powstania Styczniowego jako niepodległościowej insurekcji odwoływała się w sposób oczywisty opozycja demokratyczna w okresie PRL. W Archiwum IPN przechowywana jest broszura, wydana w drugim obiegu, pt. „Piosennik Powstania Styczniowego” oraz skany znaczków i kartek pocztowych Solidarności Walczącej z symbolami Powstania Styczniowego ze zbioru materiałów Dariusza Olszewskiego.

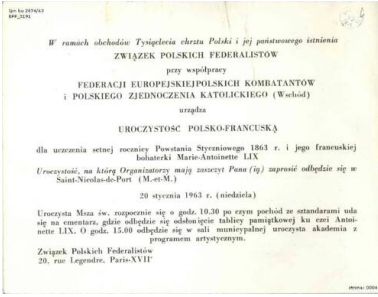
Więcej interesujących materiałów na profilu **Archiwum IPN**

Zarządzenie nr 3 z dnia 23 stycznia 1945 r. Komendanta Głównego MO dotyczące akademii z okazji rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego. Z zasobu AIPN

Pierwsza strona tekstu-pogadanki Zarządu Polityczno-Wychowawczego MO pt. „Powstanie Styczniowe” z lutego 1946 r. Z zasobu AIPN

Zaproszenie polskich organizacji emigracyjnych we Francji na obchody 100. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego w dniu 20 stycznia 1963 r. w Saint-Nicolas de Port. Z zasobu AIPN

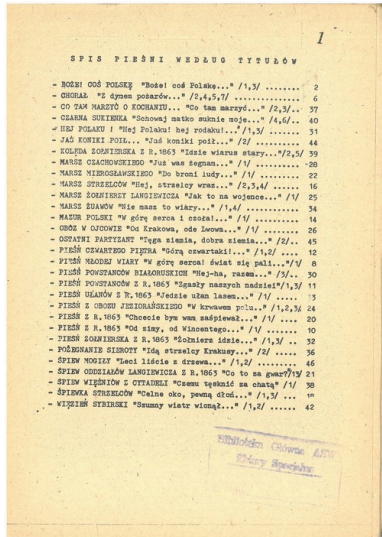

Wycinek prasowy dotyczący 100. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego we Francji z polskiej prasy emigracyjnej. Z zasobu AIPN

Wycinki prasowe dotyczące 100. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego we Francji z polskiej prasy emigracyjnej i prasy francuskiej. Z zasobu AIPN

Spis treści broszury drugiego obiegu „Piosennik Powstania Styczniowego”. Z zasobu AIPN

COFNIJ SIĘ